

Copyright (c) 2023 by Seán Mac Risteaird. Contributors of articles are permitted (provided relevant bibliographic details that credit its publication in this journal are included) to deposit all versions of articles published in *RISE* in institutional or other repositories of their choice without embargo.

Réamhrá agus Comhthéacs Teoiriciúil

Duine de ghearrscéalaithe móra ár linne é Micheál Ó Conghaile (1962 –), scríbhneoir a bhfuil aitheantas bainte amach aige as na téamaí neamhghnácha agus aiteacha ina shaothair liteartha. Cé gur tearc í an chritic a dhéantar ar shaothar liteartha Uí Chonghaile, is ar a phrós is mó a ndéantar trácht air.² Ciallaíonn sé seo nár tharraing saothar drámaíochta an scríbhneora aon chritic shubstaintiúil go dtí an bhliain seo caite nuair a scríobh Brian Ó Broin caibidil leabhair ar dhrámaíocht Mhicheáil Uí Chonghaile in *Drámaíocht na Gaeilge ón Dara Coghadh ar Aghaidh*, caibidil leabhair a dhéanann cíoradh cáiríseach ar dhrámaí Uí Chonghaile.³ Dhírigh Micheál Ó Conghaile ar an drámaíocht go príomha sa tréimhse 2003–2009. Ceird thurgnamhach, b'fhéidir, a bhí i gceist leis an drámaíocht dó ar an gcéad dul síos, scil a d'fhorbair sé i gcaitheamh na tréimhse úd. B'ábhar imní é seánra na drámaíochta don Chonghaileach agus é ag tosú amach, mar gur gníomh poiblí í i gcomparáid leis an ngearrscéalaíocht nó leis an úrscéalaíocht: '[it] a very public sort of writing, which, of course, is risky. If you write a bad novel, you can disappear but if you write a bad play, then there is no place to hide'.⁴ Faoi mar a phléann Brian Ó Broin 'bhain [drámaí Uí Chonghaile] croitheadh as domhan drámaíochta na hÉireann, gan trácht ar dhomhan beag drámaíochta Gaeilge. Go deimhin, bhí gnéas, creideamh agus feimineachas pléite cheana ar an stáitse i nGaeilge, ach ní déarfadh an criticeoir ba dhearfaí gur pléadh na téamaí sin i ndrámáí a léirigh domhan chomh réalaióch riamh'.⁵ Is cinnte go n-éiríonn leis an gConghaileach ionramháil a dhéanamh ar an gcollaíocht, ar an aiteacht, agus ar chúrsaí inscne, téamaí nach samhlaítear go minic le litríocht na Gaeilge, ina chuid drámaí agus tá sé seo le moladh as an talamh nua a briseadh i leith na dtéamaí céanna. Is éard a chuirim romham san aiste seo ná iniúchadh a dhéanamh ar *Cúigear Chonamara*,⁶ *Jude*,⁷ agus *Go dTaga do Ríocht*⁸ de chuid Uí Chonghaile agus coincheapa éagsúla de theoiric na haiteachta in úsáid agam chun na téacsanna céanna a

¹ Leagan nua forbartha é seo den aiste, 'Drámadóir Chonamara: Saothar Mhichíl Uí Chonghaile', *Comhar* 80.10 (2020): 28–30, a foilsíodh thiar in 2020. Cé go ndéantar an téama céanna a iniúchadh i gcaitheamh an ailt seo, cuireadh go mór leis agus déantar forbairt ar na fearais chritice chun an léamh a leathnú.

² Féach Siorcha de Brún, 'History Repeating Itself: Men, Masculinities, and "His Story" in the Fiction of Micheál Ó Conghaile', *Éire-Ireland* 52.1-2 (2017): 17–48, agus Sarah McKibben, "'Amach Leis!" (Out with It!): Modernist Inheritances in Micheál Ó Conghaile's *Athair (Father)*', *Modernist Afterlives in Irish Literature and Culture*, ead. Paige Reynolds (London: Anthem Press, 2016).

³ Brian Ó Broin, 'Micheál Ó Conghaile: *Cúigear Chonamara* (2003), *Jude* (2007) & *Go dTaga do Ríocht* (2008)', *Drámaíocht na Gaeilge ón Dara Coghadh Domhanda ar Aghaidh*, ead. Philip O'Leary agus Brian Ó Conchubhair (An Spidéal: Cló Iar-Chonnacht, 2022), 203–235.

⁴ Pádraig Ó Siadhail agus Micheál Ó Conghaile, 'An Fear Aniar: An Interview with Micheál Ó Conghaile', *The Canadian Journal of Irish Studies* 31.2 (2005): 54–59.

⁵ Ó Broin, 203.

⁶ Micheál Ó Conghaile, *Cúigear Chonamara* (Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 2003).

⁷ Micheál Ó Conghaile, *Jude* (Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 2007).

⁸ Micheál Ó Conghaile, *Go dTaga do Ríocht* (Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 2008).

scrúdú. Cé go n-éiríonn thar barr le Brian Ó Broin staidéar domhan toirtiúil a dhéanamh ar dhrámaíocht an scríbhneora úd, is cinnte gur gá, dar liom, na drámaí seo a scrúdú faoi lionsa seo na haiteachta.

Ní hé sprioc na haiste seo suirbhé a dhéanamh ar staid reatha na drámaíochta Gaeilge. Is cás-staidéar é ar dhrámadóir ar leith sa teanga, drámadóir a théann i ngleic le hábhair agus le téamaí aiteacha ina shaothar. Le blianta beaga anuas tá borradh faoin staidéar a dhéantar ar an drámaíocht i gcomhthéacsanna éagsúla critice agus léirmheastóireachta. Cé go ndéanann O’Leary, ina staidéar cuimsitheach ar dhrámaíocht na Gaeilge, *An Underground Theatre: Major Playwrights in the Irish Language 1930–80* (2017), tagairt do thábhacht Uí Chonghaile mar dhrámadóir ag deireadh an tsaothair, is go fíorannamh a dhírigh criticeoirí ar dhrámaí Uí Chonghaile go dtí le fíordhéanaí. Freagairt dhíreach atá san alt seo agus i gcaibidil Bhriain Uí Bhroin sa chnuasach aistí *Drámaíocht na Gaeilge ón Dara Coghadh ar Aghaidh*, cnuasach a thugann an t-ardán do chriticeoirí Gaeilge caibidlí ar réimse leathan drámadóirí na tréimhse a iniúchadh, Alan Titley, Joe Steve Ó Neachtain, agus Celia de Fréine ina measc.⁹ Sa mhullach air sin, cuireann Ó Chleamairí go Ceamaraí: *Drámaíocht agus Taibhealaíona na Gaeilge faoi chaibidlí* le Ní Mhuircheartaigh inter alia go mór leis an seasamh acadúil atá ag an drámaíocht sa teanga. Taighde agus tráchttaireacht atá chun tosaigh sa téacs agus is ann a dhéantar ceisteanna criticiúla tábhachtacha a phlé. Cuireann Ní Ghairbhí, ina haiste sa chnuasach, an cheist a leanas ar an léitheoir: ‘Cá seasann Léann na hAmharclannaíochta Gaeilge?’, ceist a fhreagraíonn sí go hoilte ina dhiaidh sin ina ndéanann sí tagairt do lionsaí agus do fhrámaí tagartha agus muid ag déanamh scrúdú ar sheánra na drámaíochta.¹⁰ Mar fhreagairt ar cheist Ní Ghairbhí, beidh lionsa aiteach in úsáid agam chun drámaí Uí Chonghaile a cheistiú agus mé ag díriú go príomha ar cheist an spáis sa saothar seo. Scagadh téacsúil a bheidh i bhfeidhm agam i gcaitheamh na haiste, seachas taighde cleachtasbhunaithe, d’fhonn scagadh téamach a dhéanamh ar shaothar drámaíochta Uí Chonghaile. Téann Ó Chonghaile i ngleic le Conamara chomhaimseartha ina chuid drámaí, cur chuige a dhéanann spléachadh ar chúrsaí sóisialta agus cultúrtha i gceantair ar leith Ghaeltachta ‘samhalta’ na dtéacsanna.¹¹ Drámaí iad seo, dar le Brian Ó Conchubhair, ‘[that] explore social issues in contemporary Connemara in stark and unrelenting fashion’.¹² Sa mhullach air sin, maíonn Cathal Ó Searcaigh, go bhfaightear ‘[a] fabulous terrestrial domain, a mythical realm both intimate and cosmic where psychodrama meets magical realism’ i bprós an scríbhneora.¹³ Mar sin, is léir go bhfuil tábhacht ar leith ag baint leis an úsáid spáis a bhíonn i gceist i saothar liteartha Uí Chonghaile. Is éard a chuirim romham sa mhír seo ná fráma ar leith critice a bhaineann le húsáid an spáis i ndrámaí Uí Chonghaile a mholadh agus chun na huirlisí seo a úsáid chun léamh a dhéanamh ar a chuid drámaí i míreanna eile na haiste seo.

⁹ Philip O’Leary agus Brian Ó Conchubhair, *Drámaíocht na Gaeilge ón Dara Coghadh Domhanda ar Aghaidh* (An Spidéal: Cló Iar-Chonnacht, 2022).

¹⁰ Róisín Ní Ghairbhí, ‘Frámaí tagartha do dhrámaíocht na Gaeilge: tús machnaimh’, *Ó Chleamairí go Ceamaraí: Drámaíocht agus Taibhealaíona na Gaeilge faoi chaibidlí*, eag. Éadaoin Ní Mhuircheartaigh, Róisín Ní Ghairbhí agus Pádraig Ó Liatháin (Baile Átha Cliath: Cló Léann na Gaeilge, 2021), 72.

¹¹ O’Leary, 299.

¹² Brian Ó Conchubhair, ‘Twisting in the Wind: Irish Language Theatre’, *The Oxford Handbook of Modern Irish Theatre*, eag. Nicholas Grene agus Chris Morash (Oxford: Oxford University Press, 2016), 251–268.

¹³ Cathal Ó Searcaigh, *The View from the Glen: Selected Prose by Cathal Ó Searcaigh* (Oxford: The Onslaught Press, 2018).

Faoi mar a mhíníonn Tóibín dúinn ‘notions of identity and the space it inhabits, both public and private, are playfully questioned and dramatised’ i saothar Uí Chonghaile.¹⁴ Ach cén tábhacht a bhaineann le suíomh na ndrámái seo? Is minic a dhéantaí agus a dhéantar idéalú ar an nGaeltacht mar chonstráid ar leith chultúrtha ina bhfuil an fhéiniúlacht Ghaelach chun tosaigh inti. Is ina saothar *An Litríocht Réigiúnach* maíonn Nic Eoin gur eascair an nóisean seo as an náisiúnachas cultúrtha agus as smaointeoireacht na hathbheochana.¹⁵ Mar a mhíníonn Nic Eoin,¹⁶ b’iarracht chomhfhiosach í an athbheochan thraidisiúnta bearnaí cultúrtha a athnuachan, a athfhógairt, agus a athshamlú. Glactar leis an nGaeltacht mar chonstráid ar leith spáis a d’eascair as tréimhse na hathbheochana ina ndéantar idéalú ar an gceantar agus ar mhuintir na gceantar sin: ‘Siombail a bhí sa phobal sin do dhúchas an náisiúin agus don saol simplí a bhí caite ar leataobh ag lucht na gcathracha’.¹⁷ Is a mhalairt ar fad atá le feiceáil i ndrámái Uí Chonghaile, agus iad mar fhreagairt ar an ngluaiseacht fhrithchultúir agus é ag dul i dteo an iar-nua-aoiseachais ina shaothar liteartha. I saothar an scríbhneora, ní spás docht traidisiúnta idéalaithe í an tuath nó an Ghaeltacht; spás atá ann inar féidir linn ceisteanna comhaimseartha ar nós na féiniúlachta collaíche agus inscní a phlé.

Ó d’fhógair Jack Halberstam nach mbíodh sé de nós ag teoiriceoirí aiteacha an spás tuaithe a chur san áireamh i léann na haiteachta, is léir go bhfuil a leithéid d’ábhar á iniúchadh go háirithe i dtaobh léann aiteach na dtíreolaíochtaí.¹⁸ Déantar an chollaíocht agus féiniúlachtaí collaíocha a shuíomh i spásanna uirbeacha a fhágann nach bhfeictear féiniúlachtaí collaíocha aiteacha, nó inscní neamhnormatacha, i spásanna tuaithe go han-mhinic: ‘we associate urban with out and proud, and rural with closeted and homophobic’.¹⁹ Tógtar an pobal trí mheán na teagmhála daonna a bhíonn ag an duine leis an spás ina bhfuil sé agus is fórsa é an spás a mbíonn tionchar aige ar an duine. Caidreamh siombóiseach atá i gceist leis an duine agus an ceantar féin:

Space, like time, is never neutral, never critically transparent, and its artistic representation is always intentional, dialectical and culturally embedded. The naïve idea of space as a pre-existing void, a fixed, inert or mute frame in which narrative events are located can no longer be considered adequate. The work carried out by a variety of thinkers and critics within a number of disciplines has shown how space is ‘both a *production*, shaped through a diverse range of social processes and human interventions, and a *force* that, in turn, influences, directs and delimits possibilities of action and ways of being human in the world.’²⁰

Is carachtair faoi choim, scoite amach ón bpobal, iad príomhcharachtair na dtéacsanna, carachtair a mbíonn taithí éagsúil acu leis an spás sóisialta, leis an gcollaíocht

¹⁴ Colm Tóibín, ‘Irish Stories’, *Twisted Truths: Stories from the Irish*, ead. Brian Ó Conchubhair agus Colm Tóibín (Indreabhán: Cló Iar-Connacht, 2011).

¹⁵ Máirín Nic Eoin, *An Litríocht Réigiúnach* (Baile Átha Cliath: An Clóchomhar, 1982).

¹⁶ Máirín Nic Eoin, ‘An tÚdar, an Téacs agus an Criticeoir’, *Téacs agus Comhthéacs: Gnéithe de Chritice na Gaeilge*, ead. Máire Ní Annracháin agus Bríona Nic Dhiarmada (Corcaigh: Cló Ollscoile Chorcaí, 1998), 74.

¹⁷ Caitríona Ó Tórna, *Cruthú na Gaeltachta 1893-1922* (Baile Átha Cliath: Cois Life, 2005).

¹⁸ Jack Halberstam, *In a Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Lives* (New York agus London: New York University Press, 2005), 34.

¹⁹ Katherine Schweighofer, ‘Queer Life in Rural Geographies’, *Queering the Countryside: New Frontiers in Rural Queer Studies* (New York: New York University Press, 2016), 223.

²⁰ Teresa Gómez Reus agus Aránzazu Usandizaga, ‘Introduction’, *Inside Out: Women Negotiating, Subverting, Appropriating Public and Private Space* (Amsterdam agus New York: Rodopi, 2008).

agus leis an bhféiniúlacht. Is éard a choinníonn an normatacht shóisialta slán agus de réir a chéile ná na struchtúir, na cleachtais, agus na coinbhinsiúin a chuireann cruth ar an spás ina mairimid ach ní féidir talamh slán a dhéanamh den tuath mar chliabhán an chultúir atá i gcroí an choiméadachais chultúrtha.²¹ Trí mheán na ceardaíochta focal, éiríonn le drámaí Uí Chonghaile an spás féin a cheistiú arís is arís eile agus é ag frámú téamaí a bhaineann leis an gcorp, leis an teaghlach, agus leis an bhféiniúlacht chollaíoch tríd síos. I ndrámáí Uí Chonghaile, bunaítear spás ficseanúil ar leith aiteach, spás a dhéanann scáthánú ar shaol na linne, spás a mhúnláíonn coincheapa sóisialta agus cultúrtha ann. Mar a pléadh thuas, tá tábhacht ar leith ag baint le suíomh na ndrámáí seo faoi chaibidil agus an caidreamh a bhíonn ag an spás le carachtair na saothar seo. Ach is gá ceisteanna a chur faoin nGaeltacht shamhalta seo a chuireann Ó Conghaile os ár gcomhair. Is í príomhaidhm na haiste seo, mar sin, drámaí Uí Chonghaile a léamh trí lionsa an spáis aithne i gceantair tuaithe (is é sin, an Ghaeltacht shamhalta i ndrámáíocht Uí Chonghaile). Díreofar i gcaitheamh na haiste seo go háirithe ar na téamaí seo a leanas: an corp, an teaghlach, agus an teacht amach faoi mar a nochtar iad i ndrámáí Uí Chonghaile.

Cúigear Chonamara: An Corp agus Inscne

Cuireadh an chéad dráma de chuid Uí Chonghaile, *Cúigear Chonamara*, stiúrtha ag Darach Mac Con Iomaire, ar stáitse Thaibhdhearc na Gaillimhe in 2003. Thuill trasfheisteoir sa dráma céanna aird ó léirmheastóirí ag an am. Sular stáitsíodh an dráma bhí Róisín Ní Ghairbhí den tuairim go mbainfidh téama an dráma áirithe seo ‘geit’ as lucht féachana Gaeilge mar thoradh ar na téada agus na téamaí a phléitear ann.²² Níor léir ón méid a scríobh Bernie Ní Fhlatharta sa *Connacht Tribune* gurb amhlaidh a bhí nuair a léiríodh an dráma den chéadair.²³ Mar a deir Ní Fhlatharta, ceapadh go raibh cíbréibeacha ag titim amach mar go raibh veain de chuid an Gharda Síochána os comhair na hamharclainne. Chuir sé seo na cíbréibeacha i ndiaidh an dráma *The Plough and the Stars* le Seán O’Casey i gcuimhne don scríbhneoir, ach creideann an scríbhneoir céanna go bhfuil, ‘Theatre goers in Galway are an open-minded lot, even the Gaeilgeoirí who have supported their national Irish language for the past 75 years.’ É sin ráite, níor cuireadh *Cúigear Chonamara* Uí Chonghaile in *Deviant Acts: Essays on Queer Performance*, cnuasach a phléann leis na taibhealaíona aiteacha in Éirinn, san áireamh in aon aiste de chuid an chnuasaigh, cé go raibh sé foilsithe faoin am sin.²⁴ Cúrsaí coirp agus an fhéiniúlacht insneach is ea an ghné is tábhachtaí sa dráma, dráma a mbíonn an trasfheisteoir ar aistear féinfheasachta, á rianadh ann. Faoi mar a phléann Breathnach agus Ní Neachtain, ceanglaítear ábhar an dráma le cultúr an cheantair Ghaeltachta agus spreagtar ceisteanna faoin gceangal atá ag an bpríomhcharachtar leis an spás féin:

²¹ Féach Jack Halberstam, *In a Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Lives* (New York agus London: New York University Press, 2005).

²² Róisín Ní Ghairbhí, ‘Cúrsaí Ealaíona: Nua-dhráma sa Taibhdhearc’, *Comhar* 73.5 (2003): 15–17.

²³ Bernie Ní Fhlatharta, ‘New Play Tackles Lonely Existence of a Crossdresser’, *Connaught Tribune*, 17 Deireadh Fómhair 2003, 45.

²⁴ David Cregan, *Deviant Acts: Essays on Queer Performance* (Baile Átha Cliath: Carysfort Press 2009).

Ba é sin *Cúigear Chonamara* (2003) a raibh idir ghreann agus thruamhéil agus aoibhneas agus úire ann. Fearann contúirteach an fhir a chaitheann éadaí ban is ea a théama, agus ghlac muintir Chonamara chucu féin é ós rud é gur aithin siad iad féin go binn ann.²⁵

Scéal Danny atá le feiceáil go príomha sa dráma agus é ag iarraidh a rún a cheilt ón bpobal. Déantar plé spéisiúil, chomh maith, ar an trasfheisteoir in *bildungsroman* Uí Chonghaile, *Sna Fir*, nuair a bhuaileann cairde John Paul, príomhcharachtar an téacs, le trasfheisteoirí i gclub aerach sa Ghearmáin. I gcomórtas leis an dráma seo idir lámha, is ag spochadh as an trasfheisteoir atá Michael Joe agus Kevin: ‘Ó *transvestites* a bhí iontu sin, chaithfeadh sé,’ a dúirt mé féin. ‘*Trans... vestites?*’ ‘Cineál *queerannaí* áirid iad sin, an ea?’²⁶ Sa dráma seo idir lámha, áfach, forbraítear an choimhlint inmheánach a bhaineann leis an bhféiniúlacht insneach ó thús go deireadh a scéil phearsanta. I gcomporáid leis an tagairt *en passant* den chorp trasfheisteora in *Sna Fir*, tá tábhacht ag baint le saol pearsanta an phríomhcharachtair. Is féidir Danny a luacháil mar shuibiacht aiteach, duine a shnámhann i gcoinne na gcoinbhinsiún sochaíoch a thagann leis an spás féin. Díol spéise is ea teoiricí Martin a deir go ndéanann an tsuibiacht aiteach iarracht ‘the boundaries between public and private’²⁷ a choinneáil scartha óna chéile ionas go mbeidh sé in ann é féin a choinneáil sochar. Ní thagann sé seo le tuairim Uí Bhroin a mhaíonn go ‘[n]Déarfadh Freud, b’fhéidir, go bhfuil Danny ag iarraidh go scaoilfí a rún seo trí dhul sa seans’.²⁸ Feictear bagairt i nDarach, deartháir Danny, atá ag éirí fiosrach maidir lena sheomra leapa, spás príobháideach, nuair a deir sé ‘Bhuel, a Cynthia, an dtuigeann tú, níl aon chead a’msa dul isteach i seomra Daniel so ní bheadh fhios a’m céard atá istigh ann is céard nach bhfuil. Privacy, an dtuigeann tú! Duine an-phrivate é Danny s’againne’.²⁹ Míníonn Darach ansin do Cynthia go bhfuil Danny lán le ‘Private affairs. Nuair a bhíonn an cat amuigh bíonn an luch ag rince’.³⁰ De réir a chéile, tagann deacrachtaí agus bagairt chun cinn i saol Danny agus tá contúirt ann go scaoilfear a rún. Dá thoradh, socraíonn sé ar dhul go Londain toisc nach bhfuil aon rud i gConamara dó, ‘Níl tada anseo le mé a choinneáil’.³¹ Tá an tuairim seo ag teacht le tuairim an léirmheastóra sa pháipéar nuachta *City Tribune*, a mhaíonn go bhfuil muid ar fad i ngéibhinn áirithe sa saol, agus go bhfuil Danny i ngéibheann spás an cheantair Ghaeltachta.³² Tagann sé seo leis an gcomhairle a chuireann Danny ar Dharach faoina chinntí saoil, ‘Nó fágfar i do phríosúnach aonair sa teach seo tú’.³³ Is léir go bhfuil Danny ag iarraidh brú an phobail a sheachaint. Feidhmíonn spás uirbeach Londain mar fhaoiseamh dó chun brú an rúin sa bhaile a sháru. Tá an baile mar chuid de ghréasán cultúrtha, spás ina gcuirtear an chollaíocht agus an inscne neamhnormatach faoi smacht. Níl aon spás príobháideach ann do Danny taobh istigh den bhaile, rud a chuireann brú air a aghaidh a thabhairt ar an spás uirbeach seo. Ní féidir an dá rud, an spás príobháideach agus an spás poiblí, a scaradh ó chéile agus tá mí-réir áirithe ann

²⁵ Pádraic Breathnach agus Máire Ní Neachtain, ‘Micheál Ó Conghaile’, *Scribhneoirí faoi Chaibidil*, eagr. Alan Titley (Baile Átha Claithe: Cois Life, 2000).

²⁶ Micheál Ó Conghaile, *Sna Fir* (Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 1999), 111.

²⁷ Biddy Martin, ‘Sexualities without Genders and Other Queer Utopias’, *Diacritics* 2-3.24 (1994), 141.

²⁸ Ó Broin, 206.

²⁹ Ó Conghaile, *Cúigear Chonamara*, 87.

³⁰ Ó Conghaile, *Cúigear Chonamara*, 89.

³¹ Ó Conghaile, *Sna Fir*, 115.

³² Léirmheastóir, ‘Transvestite Treads Stage Boards’, *City Tribune*, 10 Deireadh Fómhair 2003.

³³ Ó Conghaile, *Sna Fir*, 121.

idir spásanna príobháideacha (an baile agus an seomra codlata) agus poiblí (an ceantar) dá bharr.

Nochtar an imní uafásach a bhíonn ar Danny le linn an dráma, imní a d’eascair as ionchais an phobail. Screadann sé luath go leor sa dráma ‘Foc an áit seo! Foc Conamara!’³⁴ a léiríonn nach sásta atá sé bheith ina chónaí ann de thoradh ar a fhéiniúlacht insneach agus an brú a bhaineann leis. Tar éis dó an rún a scaoileadh uaidh, ar deireadh, lena phairtnéir Cynthia, feictear an tábhacht a bhaineann leis an spás tuaithe dó agus é ag dul i ngleic lena fhéiniúlacht aiteach insneach:

Ba chóir dom a bheith macánta leat níos túisce agus labhairt amach díreach faoi mo chás. Ach ansin tá rudaí ann agus tá sé deacair iad a rá amach díreach, (Sos) go háirithe i gConamara. (*Gáire beag*) In aon áit, b’fhéidir, mar nach é Conamara an áit is iargúlta sa tír níos mó. Ach mar a dúirt mé leat, nó mar a shíl mé a rá leat anocht tá mar a bheadh duine eile istigh ionam.³⁵

Is léir go bhfuil Danny ag iarraidh Conamara a fhágáil le go mbeadh saoirse insneach aige thar lear. Filleann muid anseo ar mhóitíf Uí Chonghaile den deoraí collaíoch nó insneach agus gan an dara rogha ag Danny ach an ceantar a fhágáil. Is mar charachtar ar imeall na sochaí a dhéantar Danny a chur os comhair an léitheora agus éiríonn leis an gConghaileach bá a chothú idir an léitheoir agus an príomhcharachtar dá bharr. Is ar imeall na sochaí, mar shuibhiacht aiteach, a dhéantar léiriú ar chorp Danny tríd síos. Ceistíonn Brian Ó Broin an duine heitrichnéasach nó homaighnéasach é Danny go díreach ina chaibidil leabhair ar *Cúigear Chonamara*, ‘An duine heitrichnéasach nó homaighnéasach é? An bhfaighidh sé cailín nua a ghlacfas lena thrasghléasadh, nó an músclófar suim sna fir ann?’³⁶ An é go bhfuil orainn glacadh leis an an trasfheisteoir mar dhuine heitrich- nó homaighnéasach ar chor ar bith? Ní bhaineann an léiriú insneach leis an gclaonadh collaíoch i gcónaí, agus measaim go bhfuil baol ann léamh heitreanormatach a dhéanamh ar speictream na hinscne go ginearálta. Bíodh sin mar atá, is é an spás ina maireann sé a chuirtear meon an phríomhcharachtair as riocht. Dar leis go bhfuil air Conamara a fhágáil chun a shaol a chleachtadh mar is ceart, cé go n-aithníonn sé an fhorbairt a tháinig ar an gceantar le roinnt blianta anuas. Tá an caidreamh idir an spás tuaithe seo agus an duine á scagadh ag Ó Conghaile thíos, agus é ag cur san áireamh an choimhlint inmheánach dhosheachanta a tháinig chun solais de bharr na ról insneach a chinntíonn an spás céanna. Déantar an spás príobháideach a threisiú arís is arís eile i gcaitheamh an dráma agus an Conghaileach ag tabhairt aghaidh ar an téama insneach seo:

Téann sé go dtí an fhuinneog agus tarraingíonn na cuirtíní. Téann chuig doras na sráide. Cuireann an bolta air. Smaoiníonn air féin ansin. Baineann an bolta de arís. Seasann go smaointeach. Féachann timpeall an tí. Téann i dtreo an staighre, suas an staighre. Sul má théann isteach ina sheomra féachann síos go hamhrasach ar an teach is ar an doras babhta amháin eile [...]Tógann amach gúna fada. Nodann a choigeann go sásta agus crochann ar an doras é. Casann thart agus tarraingíonn de a jersaí agus ansin íochtar a tracksuit, á gcaitheamh ar an leaba. Seasann sé os comhair an scátháin is gan air ach a chuid fobhrístí, a chúl iompaithe leis an lucht féachana. Socraíonn a chuid gruaige beagán. Féachann air féin sa

³⁴ Ó Conghaile, *Cúigear Chonamara*, 35.

³⁵ Ó Conghaile, *Cúigear Chonamara*, 102–103.

³⁶ Ó Broin, ‘Micheál Ó Conghaile’, 209.

*scáthán. Cuireann sé a lámha ar a bhrollach amhail is dá mbeadh dhá chíoch air agus baineann cor nó dhó as uachtar a cholainne.*³⁷

Déantar forbairt ar an gcorp inscneach mar chonstráid chontúirteach agus é curtha i gcomhthéacs eile an domhain sa dráma céanna. Measann Darach go bhfuil Conamara lán le hailse, go bhfuil an ailse greannta i ndéantús an spáis seo. Deir sé ‘Nach bhfuil sé ráite go bhfuil Conamara lán le cancer, go bhfuil sé sna clocha’.³⁸ Agus Darach ag impí ar Danny teacht anuas óna sheomra, feictear go bhfuil tuiscint ann go bhfuil an corp agus an domhan ag trasnaíl a chéile. Déanann Darach a áiteamh ina dhiaidh sin gur cailleadh é le *breast cancer*.³⁹ Cé go bhfuil Darach ag spochadh as Danny, is rílér go luann sé an ailse chíce mar ghalair baineann, galar a d’fhás as talamh Chonamara. Tá an galar agus an corp i gcónaí nasctha go dlúth leis an spás a bhíonn timpeall ar na carachtair. Ar deireadh, ní féidir leis an spás cultúrtha seo Danny a choinneáil slán:

Cynthia: So (*Go teann*) Tá tú ag imeacht, mar sin. Londain, chuala mé.

Danny: Tá.

Cynthia: Tá! Just like that.

Danny: Níl tada anseo le mé a choinneáil.

Cynthia: Tada!

Danny: Deile. Conamara. Níl tada ann.⁴⁰

Cé go bhfheictear an ceangal idir an spás agus an corp sa dráma seo, déanann an Conghaileach plé ar an gcaoi a ndéantar an teaghlach a shuíomh sa spás céanna. Déanfar an t-aonad teaghlaigh agus a cheangal leis an spás seo a iniúchadh sa chéad rannóg eile.

Bulldozer Chonamara: An tAonad Teaghlaigh agus an tIompar Teaghlaigh

Ba thiar i Márta 2007 a céadstáitsíodh *Jude* sa Taibhdhearc agus é faoi stiúir ag Seán Ó Tarpaigh. Sa bhliain chéanna a cuireadh leagan clóite de *Jude* ar fáil.⁴¹ I gcaitheamh an dráma, díríonn Ó Conghaile ar chaidreamh casta an phríomhcharachtair Jude, nó an *Bulldozer* mar a thugtar uirthi sa cheantar, lena hiníon Gráinne. Déantar ionramháil ar an teannas mór a fheictear sa téacs agus seo curtha i gcomhthéacs an spáis inscnigh lena linn agus an bheirt charachtar ag cuartú saoirse ina saol: ‘Baineann an dráma le streachailt [...] Jude, leis an saol fireann thart uirthi agus na deacrachtaí a bhíonn aici tathant ar a hiníon Gráinne leanacht ar aghaidh leis an streachtailt’.⁴² I gcroí an téacs, pléitear téama an teaghlaigh sa phíos, téama a scagann an scríbhneoir ildánach seo go mion minic ina shaothar liteartha. Smaoiním go háirithe ar *Sna Fir*,⁴³ *Sa Teach Seo Anocht*,⁴⁴ agus fiú luath-ghearrscéalta Uí Chonghaile in *Mac an tSagairt*.⁴⁵ Féiniobairt atá i gceist leis an téacs *Sa Teach Seo Anocht*, ina ndéantar plé ar theannas teaghlaigh agus an crá-croí a bhaineann leis an gcliseadh pósta, agus a dhéanann

³⁷ Ó Conghaile, *Cúigear Chonamara*, 33-34.

³⁸ Ó Conghaile, *Cúigear Chonamara*, 66-67.

³⁹ Ó Conghaile, *Cúigear Chonamara*, 66.

⁴⁰ Ó Conghaile, *Cúigear Chonamara*, 115.

⁴¹ Micheál Ó Conghaile, *Jude* (Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 2007).

⁴² Ó Broin, ‘Micheál Ó Conghaile’, 215.

⁴³ Ó Conghaile, *Sna Fir* (Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 1999).

⁴⁴ Ó Conghaile, *Sa Teach seo Anocht* (Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 2019).

⁴⁵ Micheál Ó Conghaile, *Mac an tSagairt* (Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 1986).

forbairt ar an smacht a bhíonn i gceist i bpósadh neamhshona: 'Í ag déanamh na gcinntí móra. Ceann i ndiaidh a chéile. Gan fágtha fúmsa ach na cinntí beaga. Ionas gur gearr go raibh mo shaoilsa faoina smacht. Taobh istigh agus taobh amuigh den teach. Ise ag leagan amach treo na beirte, treo an teaghlaigh, treo an tí, an tsaoil is treo gach éinne'.⁴⁶ Ní go rómhínic a bhíonn bancharachtair mar phríomhphearsa ag an gConghaileach ina shaothar liteartha ach éiríonn leis na snáitheanna céanna a bhaineann leis an teaghlach agus a chaidreamh leis an spás a phlé arís anseo. Mar is dual don Chonghaileach, léirítear carachtair atá ar an imeall sa dráma seo; déanann sé plé ar charachtair a théann i gcoinne easa agus a thugann aghaidh ar noirm na sochaí ina maireann siad. Maíonn Conrad dúinn go raibh an Eaglais Chaitliceach ag iarraidh smacht a choinneáil ar an duine trí mheán an aonaid teaghlaigh (*family unit*) go háirithe i bPoblacht na hÉireann ag tús an fichiú haois. Cinntíonn an t-aonad teaghlaigh ról éagsúla inscneacha agus tugtar spás ar leith do theaghlaigh núicléacha, rud atá le feiceáil i mBunreacht na hÉireann 1937.⁴⁷ Mar gheall go raibh cultúr an phá i réim seachas obair sa bhaile, bhí fir agus mná in ann maireachtáil taobh amuigh den teaghlach núicléach gan a bheith ag brath ar an aonad teaghlaigh, rud a thugann neamhspleáchas na mbancharachtair le linn an dráma.⁴⁸ Bíodh sin mar atá, is féidir suíomh an dráma, Conamara, a fheiceáil mar spás a dheimhníonn ról inscneacha agus a chuireann brú ar na carachtair agus iad sa tóir ar shaoirse inscneach.⁴⁹

Feidhmíonn an teaghlach, agus an t-aonad teaghlaigh, mar dhea, mar ghléas don spás cultúrtha chun smacht a choinneáil ar ról inscneacha. Tá tábhacht ar leith ag baint leis an gcardáil a dhéantar idir máthair agus iníon sa phíosa agus iad beirt ag iarraidh ról inscneacha a sháru, nó a choinneáil slán, mar fhreagairt ar fhórsa an spáis chultúrtha agus inscneigh timpeall orthu. Cé gur féidir a áiteamh go bhfuil cosúlachtaí móra le feiceáil i gcarachtair Jude agus a hiníon Gráinne, iad beirt éirimiúil agus iad beirt dírithe ar chonairí gairme, is léir go bhfuil siad ag dul i gcoinne ionchais an spáis chultúrtha trí chéile. Déantar seo a léiriú go háirithe sa chéad mhír nuair a mhíníonn Gráinne do Jude go bhfuil sí ag iarraidh dul leis an mbanaltracht mar ghairm bheatha, rud a chuireann díomá ar a máthair go mór. Samhlaíonn Jude an ghairm bheatha mar phost inscneach, 'Le go bhféadfadh tú do shaol ar fad a chaitheamh ag iompú seandaoine ina gcuid leapachaí, ag glanadh tóineannaí smeadráilte brocacha is ag mapáil suas a gcuid fuail is a gcuid smaoisíl'.⁵⁰ Déanann Jude láimhseáil ar chinneadh Ghráinne mar chuid den dinimic inscneach seo; níl sí sásta lena cinneadh toisc nach bhfuil gairm an altra maith go leor do Jude de bharr na n-íobairtí ar fad a rinne sí di ina saol. Ní dócha gur féidir an léamh seo a dhéanamh ar Ghráinne toisc go bhfuil sí ag iarraidh a rogha rud a dhéanamh ach dá bharr cothaítear aighneas mar go ndéanann Jude an ghairm féin a *inscniú*. Bhí Jude sásta coinbhinsiúin shochoíocha an spáis seo a sháru agus tá díomá uirthi nach bhfuil Gráinne sásta sin a dhéanamh chomh maith. Drochmheas, go ginearálta, a léiríonn máthair Ghráinne ar an mbanaltracht mar ghairm, agus cothaítear dinimic rialála idir an bheirt ina mbíonn an inscne mar chuid lárnach de. Tá Jude tar éis a saol a chaitheamh go

⁴⁶ Micheál Ó Conghaile, *Sa Teach seo Anocht* (Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 2019), 83.

⁴⁷ Kathryn Conrad, *Locked in a Family Cell: Gender, Sexuality and Political Agency in Irish National Discourse* (Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2004), 4.

⁴⁸ Gary Kinsman, 'Men Loving Men: The Challenge of Gay Liberation', *Feminisms and Masculinities*, ead. Peter F. Murphy (Oxford: Oxford University Press, 2004).

⁴⁹ Lawrence Knopp, 'Sexuality and Urban Space: A Framework for Analysis', *Mapping Desire: Geographies of Sexualities*, ead. David Bell agus Valentine Gill (London agus New York: Routledge, 1995).

⁵⁰ Ó Conghaile, *Jude*, 33.

díograiseach ag iarraidh go n-éireoidh léi mar thréidlia, post a d'fhéadfaí a áireamh mar phost 'fireann', agus mar sin, mar acmhainn thábhachtach sa tsochaí. Tugann Ó Broin 'rólmhalartú' ar an tuiscint seo agus gurb é ról an athar a ghlacann Jude i saol Ghráinne.⁵¹ Bíodh sin mar atá, níl meas ag Jude ar an mbanaltracht mar ghairm bheatha mar gur post 'baineann' é. Téama leanúnach seasmhach is ea an choimhlint a chruthaítear idir an bheirt agus Gráinne chomh ceandána lena máthair ag iarraidh a ród féin a ghlacadh. Tuigeann Jude an comhrac cumhachta atá idir an bheirt acu agus spás insneach an teaghlaigh i gceist aici. Déanann Gráinne an choimhlint insneach seo a neadú ionainn:

Is tú bheith in ann a mhaíomh ansin go ndearna tú seo agus siúd mar is léir ón scrapbook sin thiar a'd. (*Go searbhasach*) 'First woman in Connaught to qualify as vet.' 'Connemara vet leads the way.' Gan uait ach bheith sna páipéir is i lár chuile agóid. A chruthú go raibh mná in ann seo agus siúd a dhéanamh. (*Go searbhasach*) Mná na hÉireann.⁵²

Bíonn an smacht collaíoch agus atáirgeach curtha i gcomhthéacs an spáis chomh maith i gcaitheamh an dráma agus an corp faoi réir ag coinbhinsiúin shochaíocha an cheantair. Faoi mar a phléitear sa dráma, bhí tuilleadh gasúr ó fhear céile Jude, Peadar, agus é den tuairim go raibh comhlúadar de dhíth ar a iníon Gráinne.⁵³ Míníonn Peadar do Ghráinne go raibh Jude 'i ndroch-chaoi' agus nach raibh sí ag iarraidh páiste eile a thabhairt ar an saol dá thoradh.⁵⁴ Ceistítear an bunús leis an gcinneadh seo agus Jude ag cur san áireamh na lancaisí sóisialta agus sochaíocha a bhíodh ann di agus í ag dul i gcoinne an domhain shochaíoch chultúrtha timpeall uirthi. É sin ráite tá corp Jude faoina cúram féin agus tugtar sampla eile dúinn ar an gcaoi a sáraíonn Jude ionchais éagsúla ina saol. Glactar leis nach de bharr an ghrá a phós Jude a fear céile, ach gur rogha phraiticiúil é, agus é fréamhaithe go hiomlán i gcúrsaí smachta trí chéile.⁵⁵ Caitear nóisin thraidisiúnta i leith na mban bunoscionn toisc go n-aithníonn Jude gur léi a corp féin agus gur féidir léi an chumhacht a shárú. Is féidir a áiteamh sa chaidreamh pósta go ndéanfaí an bhean a áireamh mar ghéillsineach go traidisiúnta, ach is féidir a mhalairt de scéal a fheiceáil anseo. Tá sé seo le feiceáil chomh maith leis sin i gcarachtar Mary, máthair Jude, a deir go hoscailte nach mbeadh sí sásta Jude a iompar dá mbeadh a fhios aici cén sórt duine a bheadh inti:

An pill! Dá mbeadh a leitheid a'inn. (*Sos*) Nach measa an príosún ina bhfuil mé ná fine ar bith. (*Gáire bréige. Sos fada. Ga dáiríre*) Agus is gearr eile é. Is gearr eile é anois. (*Leagann sí a lámh ar a bolg. Téann sí i dtreo chúinne na cistine.*)⁵⁶

Tagraíonn sé seo don iarracht a dhéanann an duine srian agus cumhacht a choinneáil ar an gcorp go príobháideach, feictear do Mhary go bhfuil an *pill* mar bhealach amháin di chun a corp a choinneáil faoi smacht. Is spéisiúil an tuairim atá ag Mary faoina hiníon, go ndéantar Jude a léiriú go diúltach de bhrí go mbriseann sí amach as lancaisí an phobail agus an spáis ina maireann sí. Is paradacs soiléir agus Mary sásta leis an *pill* a thógáil ag sárú na seanchód mórálachta, nó mar a deir Ó Broin 'Conamara nua é seo ar fad, gan mórán den mhoráltacht

⁵¹ Ó Broin, 'Micheál Ó Conghaile', 216.

⁵² Micheál Ó Conghaile, *Jude* (Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 2019), 34.

⁵³ Ó Conghaile, 71.

⁵⁴ Ó Conghaile, 71.

⁵⁵ Ó Conghaile, 75.

⁵⁶ Ó Conghaile, 14.

thraidisiúnta le feiceáil ann in aon chor'.⁵⁷ Ach le teacht an *pill* agus coiscíní go Conamara, agus na tagairtí a dhéantar do ghinmhilleadh Jude, ní féidir brath ar an aonad teaghlaigh mar aonad a chosnóidh an spás cultúrtha seo. Tá seo le feiceáil i gcaidreamh Ghráinne lena buachaill Liam. Pléitear go bhfuil smacht ag an mbean ar a corp trí chéile, agus go bhfuil domhan cultúrtha an cheantair, is é sin an tírdhreach sóisialta, ag athrú. Tapaíonn Jude an deis a seasamh mar bhean láidir a chur in iúl arís eile mar réabhlóidí, mar bhean radacach, a d'oscail doirse na saoirse do mhná eile an cheantair:

Gráinne: Ah? Tá neart coiscíní a'inn is muid in ann iad a úsáid

Jude: Ó, tá anois, an bhfuil, agus iad ar fáil i chuile phub i gConamara. Ach dá gcaithfeá do chuid coiscíní a smuggleáil isteach sa tírín suarach seo mar a chaith go leor a'inne faoinár gcuid sciortaí, agus thú bheith fágtha dá n-uireasa scaití móra, sin é an uair a thuigfeá, sin é an uair nach mbeifeá chomh tobann ag tabhairt breith.⁵⁸

An Óige agus an Aiteacht: Conamara agus an Teacht Amach

Suite i gConamara, léiríodh *Go dTaga do Ríocht* (stiúrtha ag Brendan Murray) den chéad uair in Áras na Gaeilge, Ollscoil na Gaillimhe, i mí Iúil 2008 agus arís eile i Smock Alley Bhaile Átha Cliath i mí Dheireadh Fómhair sa bhliain chéanna. Bhuaigh an dráma Duais Liteartha an Oireachtais in 2008 agus foilsíodh in 2009 é.⁵⁹ Cuireadh dhá dhráma eile a d'aistrigh an Conghaileach sa chnuasach céanna: *Boicíní Bhóthar Kilburn* (*Kings of the Kilburn High Road* le Jimmy Murphy) agus *Cripil Inis Meáin* (*The Cripple of Inismaan* le Martin McDonagh) agus ba léir gur oiliúint í seo dá cheird agus é ag scríobh leis trí mheán na Gaeilge. Dráma é *Go dTaga do Ríocht* ina ndéantar an fhéiniúlacht chollaíoch agus aiteach a phlé agus ceanglaítear seo leis an gceantar Gaeltachta ina bhfuil sé suite. Cuireann Ó Broin an dráma úd i gcomórtas le *Sna Fir* (1999) nuair a deir sé 'Tá cosúlacht ag an dráma seo le húrscéal Uí Chonghaile *Sna Fir* (1999)', sa mhéid is go bpléitear an ceangal idir an aiteacht agus an spás féin sa dá shaothar seo.⁶⁰ Is é tuairim Uí Bhroin ná gur 'Coimhlint is croí go gach dráma maith, agus tá *Go dTaga do Ríocht* beo léi. Is deacair a dhéanamh amach, ámh, cé hé príomhcharactar an dráma, agus cad í príomhchoimhlint am dráma dá réir'.⁶¹ Cé gurb amhlaidh atá, d'fhéadfaí a rá gurb é an siar is aniar seo croíthéama an dráma seo; síorathrú meoin an déagóra agus éiginnteacht an tsaoil trí chéile.

Is iarracht chomhfhiosach é seo a dhéanann Ó Conghaile chun an teacht in inmhe agus an teacht amach a cheangal le chéile chun ceisteanna a mhúscailt sa léitheoir faoin gcaidreamh a thógtar idir an spás agus an duine. Cé gur aithníodh laigí sa dráma céanna, is cinnte go bhfuil buanna aige an aiteacht a phlé ina chuid drámaíochta.⁶² Lena linn, filleann an Conghaileach ar charachtair a bhíonn scoite amach ón bpobal trí chéile sa dráma áirithe seo.⁶³ Ó thús feictear an chodarsnacht lom idir an bheirt phríomhcharachtar; Keith, Baile Átha Cliathach, atá ina Ghaeilgeoir aibí oscailte i gcodarsnacht le Jimí, fear óg de chuid an cheantair

⁵⁷ Ó Broin, 'Micheál Ó Conghaile', 221.

⁵⁸ Ó Conghaile, *Jude*, 79.

⁵⁹ Ó Conghaile, *Go dTaga do Ríocht*.

⁶⁰ Ó Broin, 'Micheál Ó Conghaile', 227.

⁶¹ Ó Broin, 'Micheál Ó Conghaile', 223.

⁶² Féach Bernie Ní Fhlatharta, 'Irish Play Fails to Deliver on Promise', *Connaught Tribune*, 17 Iúil 2008. bernie

⁶³ Féach Máirín Nic Eoin a mhol gur 'ráitis ealaíne ó pheirspictíocht na suibiachta imeallaithe is gá saothair áirithe [...] a léamh' in *Trén bhFearann Breac*, 45.

atá ag streachailt le hionchais a athar agus leis an spás timpeall air. Is ó cheantar faoi mhíbhuntáiste é Keith atá atá níos sona i gConamara dá bharr 'Ní thuigeann tú, a Jimí. Dá bhfeicfeá an sórt áite inar tógadh mise agus mé i mo pháiste i mBaile Átha Cliath. Kip ceart. Bloc árasán. An séú hurlár. Daoine ina gcónaí i mullach a chéile. Agus an t-eastát ina bhfuil cónaí orm anois. Muid istigh i mballaí a chéile'.⁶⁴ É sin ráite, tá aibíocht chollaíoch Keith, le cur san áireamh in aon phlé ar an dráma úd. Is de réir a chéile a thógtar caidreamh rómánsúil idir an bheirt ógfhear. Tagann seo chun cinn nuair a fhiafraíonn Keith de Jimí an bhfuil sé aerach, rud a bhaineann geit as Jimí toisc nár chuala sé a leithéid de cheist cheana. Léiríonn sé seo na difríochtaí cultúrtha atá le brath idir fear óg Gaeltachta agus fear uirbeach cathrach. Cé go bhfuil mianta den chuma chéanna acu beirt, déanann siad na mianta seo a thuiscint i mbealaí difriúla. Is é an teacht amach, agus an fhéinaithne, a thagann chun cinn mar théama leanúnach sa dráma agus é curtha i gcomhthéacs an domhain. Is minic a ghactar leis an teacht amach mar mhalairt ar an ansmacht agus go mbíonn saoirse as an nua ag an té a thagann amach le hinsint a rúin.⁶⁵ I gcaint na sráide, oibríonn an *cófra* mar shiombail den raon príobháideach agus den rún; áit a mbíonn an duine aiteach i bhfolach taobh istigh den chlóiséad agus go mbíonn náire i gcroí na rogha a bheith ann. Tá an duine, mar sin, scoite amach ón bpobal agus ón domhan timpeall air dá bharr. Mar a mhíníonn Bacon, bíonn gluaiseacht faoi leith le brath ag an duine agus é ag iompú ón raon príobháideach (an clóiséad) go dtí an raon poiblí (an teacht amach).⁶⁶ Is trí mheán na teanga a thagann an duine ar thuiscintí faoi féin agus faoina chaidreamh leis an saol mór. Go luath sa dráma nuair a deir sé, 'Tá rud eicint ag cur isteach ort le...le bliain nó dhó anuas, gné eicint de do shaol. (Sos) Cuireann tú go leor ceisteannaí ort fhéin...ceisteannaí fút fhéin. Sensitive'.⁶⁷ Tagann an teacht amach chun tosaigh níos déanaí sa dráma nuair a chuirtear brú ar Jimí a rún a scaoileadh lena athair, Patrickín, mír ghránna a chuireann 'Athair' Uí Chonghaile i gcuimhne dom maidir leis an teacht amach:

Jimí: Céard sa deabhal nach dtuigeann tú? Ag dúineadh do shúile atá tú aríst. Nó an é nach bhfuil tú ag iarraidh tuiscint mar is gnáth ná do shúile a oscailt! (Sos) Tá mé aerach. Gay, mura dtuigeann tú. Tá do mhac aerach agus má tá sé le bheith ina dhuine daonna níl mórán áite dhó i do shoiscéalsa, ná i do Bhíoblasa, fiú áit na leathphingine [...]
Patrickín: Gay, ab ea? Ná habair an focal dá laghad é faitíos go dtachtódh sé thú! Go salódh sé do bhéal nó do chuid briathra!⁶⁸

Leanann Jimí ar aghaidh lena theacht amach, ag fiafraí dá athair an ligfidh sé do dhochtúirí aistriú fola a thabhairt dó má chuireann sé scian thar a riostaí. Tá dhá rud i gceist leis an bhfuil mar shiombail anseo: Jimí ag streachailt le cráifeacht a athar mar Fhinné lehova agus an ceangal idir fir aiteacha agus galair ar nós SEIF.⁶⁹ Cé go maíonn Bacon go bhfuil faoiseamh i gceist leis an teacht amach, is féidir léiriú an-difriúil a fheiceáil sa chaoi a

⁶⁴ Ó Conghaile, *Go dTaga do Ríocht*, 41.

⁶⁵ Terence Beck, 'Conceptions of Sexuality and Coming Out in Three Young Adult Novels: A Review of *Hero*, *Sproud*, and *In Mike We Trust*', *Journal of LGBT Youth* 3.10 (2013): 249–255.

⁶⁶ Jen Bacon, 'Getting the Story Straight: Coming Out Narratives and the Possibility of a Cultural Rhetoric', *World Englishes* 2.17 (1998): 249–58.

⁶⁷ Ó Conghaile, *Go dTaga do Ríocht*, 33.

⁶⁸ Ó Conghaile, *Go dTaga do Ríocht*, 56.

⁶⁹ Tá tuilleadh eolais faoi léirithe SEIF i ndrámáíocht na hÉireann ar fáil in Cormac O'Brien, 'Performing POZ: Irish Theatre, HIV Stigma, and "Post-AIDS" Identity', *Irish University Review* 43.1 (2013): 74–85.

scaoileann Jimí a rún uaidh.⁷⁰ Is léir go bhfuil brú áirithe ar chaidreamh na beirte ó thús an dráma, go háirithe toisc go bhfuil Patrickín an-tógtha lena chreideamh agus an chaoi a ndéanann sé iarracht an creideamh a scaipeadh i measc mhuintir na háite. Le linn an ghnímh seo, tagann Jimí amach ar bhealach feargach foréigineach, agus é ag maslú chráifeacht a athar ag an am céanna. Tá laincisí áirithe saoil ar Jimí lena mhianta grá toisc gur tógadh sa Ghaeltacht é agus nach bhfuil sé in ann an spás cultúrtha seo a shárú dá bharr. Tá codarsnacht lom le feiceáil anseo ar an tuiscint atá ag Keith ar an nGaeltacht, fiú nuair a deir sé amhrán le Johnny Bán roimh dheireadh an dráma. D'fhéadfaí a áiteamh gur teacht amach é seo ar bhealach do Keith agus iad ag rá 'Dónall Óg' lena chéile mar go mbaineann an t-amhrán traidisiúnta úd leis an ngrá. Déantar caidreamh na beirte a thógáil le linn an dráma, agus eascraíonn teannas as an gcaidreamh céanna dá bharr. Nuair a thugann Keith póg do Jimí, is léir nach bhfuil Jimí iomlán ar a chompord leis an gcineál seo léirithe oscailte de mhianta. I dtreoracha an dráma sonraítear go bhfuil Jimí tógtha leis an léiriú grámhar seo:

*Tugann sé barróg dó. Tugann sé póg thobann ar an leiceann dó ansin. Baintear geit as JIMÍ, agus tá iontas air, ach ní chuireann sé i gcoinne ghníomh KEITH. Suíonn sé síos ansin ag stánadh uaidh fad a shiúlann KEITH amach go tapa den stáitse gan oiread agus sracfhéachaint a thabhairt ar ais. Leagann JIMÍ a lámh ar a leiceann san áit ar pógadh é agus coinníonn ansin í nóiméad. Osclaíonn sé a lámh ansin agus féachann ar a bhois. Tosaíonn na soilse ag íslíú go mall seachas spotsolas a fhanann ar JIMÍ. Tagann cuma shuaimhneach shásta ar a aghaidh is meangadh beag ar a bhéal.*⁷¹

Ar deireadh, tagann Jimí amach mar dhuine aiteach dá athair cé go dtarraingíonn sé an rud céanna siar tamall ina dhiaidh sin nuair a deir sé le Keith nach bhfuil sé 'cosúil' leis. Is tábhachtach an sliocht thíos toisc go dtagann dhá rud spéisiúla le chéile: tábhacht an spáis shocaíoch sa dráma agus an t-imeallú a dhéantar ar an mbeirt charachtar de thoradh ar fhéiniúlachtaí gnéasúlachta. Eascraíonn an heitrenormatacht as an gcomhrá thíos agus an normatacht chéanna leabaithe sa cheantar agus sa spás fein. Cé go dtuigeann Jimí go bhfuil mianta collaíocha aiteacha aige ar nós Keith, treisítear an choimhlint inmheánach a bhaineann le scaoileadh an rúin féin. Ardaítear ceisteanna ansin ar an normatacht trí chéile; scarann Jimí ó Keith toisc go bhfuil Keith oscailte i leith na féiniúlachta ach ní mór do Jimí cloí leis an normatacht timpeall air:⁷²

Jimí: Ar ais le dul ag plé le Gaeilgeoirí, a bhodhráin. Ar ais ag na radharcannaí. Na clocha. Ar ais chuig sean-nós fadálach Chonamara.

Keith (*Go teann*): Ní thiocfaidh mé ar ais.

Jimí (*Iontas air*): Ath? Cheap mé gurb é Conamara mian do chroí?

Keith: Tusa, mian mo chroí. Tusa Conamara.

Jimí: Seafóid. Stop is ná bí chomh *obsessed* sin liomsa.⁷³

Léirítear sa dráma an chaoi a nglacann Jimí ar deireadh lena mhianta aiteacha fiú mura nglacann an spás cultúrtha ina maireann sé leis. Sa dráma seo, déantar cíoradh cumasach ar

⁷⁰ Bacon, 'Getting the Story Straight', 249–58.

⁷¹ Ó Conghaile, *Go dTaga do Ríocht*, 47.

⁷² Féach alt Cormac O'Brien, 'HIV and AIDS in Irish Theatre: Queer Masculinities, Punishment, and "Post-AIDS" Culture', *Journal of Medical Humanities* 41 (2017): 123–136.

⁷³ Ó Conghaile, *Go dTaga do Ríocht*, 85.

an gcaoi a dtéann an spás i bhfeidhm ar an duine i gcomhthéacsanna difriúla. Fágann an spás seo rian síceach ar an duine aiteach.⁷⁴

Conclúid: Tógáil agus Díthógáil Spáis

Is éard a bhí i gceist leis an alt seo ná iniúchadh a dhéanamh ar an tslí a n-imríonn spás tionchar ar fhéiniúlachtaí neamhnormatacha agus inscneacha. Tríd an ngaol tábhachtach idir an duine agus an spás ina maireann sé, is léir go dtagann ceisteanna aníos faoin bhféiniúlacht trí chéile. Tá cumas ar leith ag an drámadóir seo carachtair agus scéalta saol Chonamara an lae inniu a léiriú go comhaimseartha agus go tomhaiste ina shaothar drámaíochta. ‘Gné shuntasach de dhrámaí Mhichíl Uí Chonghaile is ea an réalachas. Seo iad fíorphobal Chonamara’ a deir Ó Broin ina chonclúid ina chaibidil leabhair ar dhrámaí Uí Chonghaile.⁷⁵ Cíorann an scríbhneoir ábhair a bhí cigilteach go maith nuair a staitisíodh den chéad uair iad, agus na téamaí seo á n-ionramháil aige i spásanna samhaltá Gaeltachta. Cé gur féidir a áiteamh gurb í an drámaíocht fós an ghné is laige in ealaíona na Gaeilge, is cinnte go bhfuil aitheantas tuillte ag an gConghaileach as drámaí aiteacha a scríobh do phobal na Gaeilge agus na Gaeltachta. Tugann na drámaí seo glór don phobal sin.

D’fhéadfaí an taispeántas drámaíochta *Idir Mise agus Craiceann do Chluaise*, a tháinig ó pheann na bhfilí Ciara Ní É, Eoin McEvoy, ar taispeántas faoistiniúil fuaime suíomhoiriúnaithe é, a áireamh i dtógáil leanúnach phobal na haiteachta i saol na Gaeilge. I gcaitheamh an taispeántais fuaime, déantar scéal Alan Walpole a mheas, fear a théann ar imirce chun saoirse chollaíoch agus shíceolaíoch a bhaint dó féin. Ag tógáil ar an éacht seo, is gá *Grindr, Saghdar & Cher*, a áireamh freisin, dráma le Ciara Ní É, Eoin McEvoy, agus Sam Ó Fearraigh, a bhí le feiceáil ag Oireachtas na Samhna 2022 agus mar chuid d’fhéile Imram 2022. Tagann an dá dhráma seo ón gcomharghrúpa LADT+ ealaíne AerachAiteachGaelach agus atá ag tabhairt aghaidh ar fhorbairt na n-ealaíon aiteach trí mheán na Gaeilge. Anuas air sin, is féidir gearrdhráma Uí Shearcaigh ‘An Chéad Mháirt d’Fhómhar’ a chur san áireamh i ndrámáíocht aiteach na Gaeilge, dráma a dhéanann trácht ar shaighdiúr aiteach le linn chath an Somme in 1916. Ach anuas ar na hiarrachtaí seo, ní mór buanna agus spreagadh drámaí Uí Chonghaile a aithint anseo dá bharr, mar dhuine de dhrámadóirí móra a bhí ar thús cadhnaíochta ag tús na mílaoise seo, scríbhneoir a las splanc in ealaíona aiteacha na Gaeilge ó chuir sé peann le pár den chéaduair. I ndrámáíocht Uí Chonghaile, spreagtar, agus fágтар, muid le ceisteanna atá fós le freagairt, áfach. Pléann Ó Conchubhair cumas aitheanta Uí Chonghaile i dtaca le léiriú Chonamara ina chuid iarrachtaí liteartha⁷⁶ agus cé go bhfuil an Conghaileach ag díriú ar cheird an aistriúcháin faoi láthair le foilsiú *Laethanta Sona*, tá súil agam go ndíreoidh sé arís ar a chuid scéalta féin go luath.⁷⁷ Idir an dá linn tá na saothair thuas fós againn, téacsanna a léiríonn cumas Uí Chonghaile mar dhrámadóir tábhachtach de chuid an cheantair, drámaí a chuireann ceisteanna cigilteacha faoin gcorp, faoin aonad teaghlaigh, agus faoin bhféiniúlacht chollaíoch ar a chuid léitheoirí. Is trí mheán na healaíne a thagann Ó

⁷⁴ Lynda Johnston agus Robyn Longhurst, ‘Introduction: Geography, Bodies, Sex and Gender’, *Space, Place and Sex*, eag. Lynda Johnston agus Robyn Longhurst (New York: Rowman & Littlefield, 2010).

⁷⁵ Ó Broin, ‘Micheál Ó Conghaile’, 284.

⁷⁶ Brian Ó Conchubhair. ‘Introduction: The Quest for Authentic Cultural Experiences in Connemara’, *Lost in Connemara: Stories from the Irish* (Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 2014).

⁷⁷ Micheál Ó Conghaile, *Laethanta Sona/Happy Days* (Arlen House: Baile Átha Cliath 2021).

Conghaile ar na tuiscintí seo agus feictear, dá bharr, go bhfuil ceangal láidir idir an spás, an tsaoirse, an daoirse, agus an duine:

‘landscape,’ has a profound influence in shaping any society –probably much greater than the random course of political events, which at most causes only a momentary rippling effect in a culture. It is my conviction that literature, like all art, is ultimately a reflection and illustration of the landscape that produced it.⁷⁸

Is gá athmhachnamh agus athcheistiú a dhéanamh ar réimse na collaíochta, na hinscne, agus na féiniúlachta faoi mar a sheasann cúrsaí i léann na Gaeilge chun cothrom na Féinne a thabhairt do mhionlaigh inscneacha agus agus ghnéasachta atá inár measc. Cé go bhfuil an t-athrú meoin, an t-athrú eipistéimeach seo le feiceáil i reachtaíocht Phoblacht na hÉireann trí chéile, an gá le tuilleadh iniúchta a dhéanamh ar an gcollaíocht, ar an bhféiniúlacht, ar a gceangal leis an normatacht a fhítear isteach i ngach gné dár sochaí, dár litríocht agus dár gcultúr? Ceisteanna iad seo atá fós le freagairt.

Saothair a Ceadaíodh

- Bacon, Jen. ‘Getting the Story Straight: Coming Out Narratives and the Possibility of a Cultural Rhetoric’. *World Englishes* 2.17 (1998): 249–58.
- Beck, Terence. ‘Conceptions of Sexuality and Coming Out in Three Young Adult Novels: A Review of *Hero*, *Sproud*, and *In Mike We Trust*’. *Journal of LGBT Youth* 3.10 (2013): 249–255.
- Bell, David. ‘Eroticizing the Rural’. *De-Centring Sexualities: Politics and Representations Beyond the Metropolis*. Eag. Richard Phillips, Diane Watt agus David Shuttleton. Londain agus Nua-Eabhrac: Routledge, 2000. 1–27.
- Biddy, Martin. ‘Sexualities without Genders and Other Queer Utopias’. *Diacritics* 2-3 (1994): 2.
- Breathnach, Pádraig agus Máire Ní Neachtain. ‘Micheál Ó Conghaile’. *Scribhneoirí Faoi Chaibidil*. Eag. Alan Titley. Baile Átha Cliath: Cois Life, 2000.
- Conrad, Kathryn. ‘Queer Treasons: Homosexuality and Irish Identity’. *Cultural Studies* 1.14 (2001): 124–137.
- Cregan, David. *Deviant Acts: Essays on Queer Performance*. Baile Átha Cliath: Carysfort Press, 2009.
- de Brún, Sorchá. ‘History Repeating Itself: Men, Masculinities, and “His Story” in the Fiction of Micheál Ó Conghaile’. *Éire-Ireland* 52.1-2 (2017): 17–48.
- Gómez Reus, Teresa agus Aránzazu Usandizaga. ‘Introduction’. *Inside Out: Women Negotiating, Subverting, Appropriating Public and Private Space*. Eag. Teresa Gómez Reus agus Aránzazu Usandizaga. Amsterdam agus Nua-Eabhrac: Rodopi, 2008.
- Halberstam, Jack. *In a Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Lives*. Nua-Eabhrac agus Londain: New York University Press, 2005.
- Johnston, Lynda agus Robyn Longhurst. ‘Introduction: Geography, Bodies, Sex and Gender’. *Space, Place and Sex*. Eag. Lynda Johnston agus Robyn Longhurst. Nua-Eabhrac: Rowman & Littlefield, 2010. 1–20.
- Kinsman, Gary. ‘Men Loving Men: The Challenge of Gay Liberation’. *Feminisms and Masculinities*. Eag. Peter F. Murphy. Oxford: Oxford University Press, 2004. 165–181.
- Lawrence, Knopp. ‘Sexuality and Urban Space: A Framework for Analysis’. *Mapping Desire: Geographies of Sexualities*. Eag. David Bell agus Valentine Gill. Londain agus Nua-Eabhrac: Routledge, 1995. 149–160.
- Mac Con Iomaire, Darach. ‘Bimis Firinneach nó Fágaimis an Stáitse’. *Comhar* 72.11 (2012): 10–13.

⁷⁸ Kennet Mitchell, ‘Landscape and Literature’, *Geography and Literature: A Meeting of the Disciplines*, eag. William E. Mallroy and Paul Simpson-Housley (New York: Syracuse University Press, 1987).

- Mac Risteaird, Seán. 'Coming Out, Queer Sex, and Heteronormativity in Two Irish-Language Novels'. *Studi Irlandesi: A Journal of Irish Studies* 10.10 (2020): 63-75.
- Mac Risteaird, Seán. 'Drámadóir Chonamara: Saothar Mhichíl Uí Chonghaile.' *Comhar*. 80.10 (2020): 28-30.
- Martin, Biddy. 'Sexualities without Genders and Other Queer Utopias'. *Diacritics* 2-3.24 (1994): 104-121.
- McKibben, Sarah. "'Amach Leis!" (Out with It!): Modernist Inheritances in Micheál Ó Conghaile's *Athair (Father)*'. *Modernist Afterlives in Irish Literature and Culture*. Eag. Paige Reynolds. Londain: Anthem Press, 2016. 75-90.
- Mitchell, Kenneth. 'Landscape and Literature'. *Geography and Literature: A Meeting of the Disciplines*. Eag. William E. Mallroy and Paul Simpson-Housley. Nua-Eabhrac: Syracuse University Press, 1987. 23-19.
- Ní É, Ciara agus Eoin McEvoy. *Idir Mise agus Craiceann do Chluaise*. Unpublished manuscript, 2021.
- Ní Fhlatharta, Bernie. 'New Play Tackles Lonely Existence of a Crossdresser'. *Connaught Tribune* 17 Deireadh Fómhair 2003, 1.
- Ní Fhlatharta, Bernie. 'Irish Play Fails to Deliver on Promise'. *Connaught Tribune* 17 Iúil 2008, 4.
- Ní Ghaibhí, Róisín. 'Cúrsaí Ealaíona: Nua-dhráma sa Taibhdhearc'. *Comhar* 73.5 (2003): 15-17.
- Ní Ghaibhí, Róisín. 'Frámaí tagartha do dhrámaíocht na Gaeilge: tús machnaimh'. *Ó Chleamairí go Ceamaraí: Drámaíocht agus Taibhealaíona na Gaeilge faoi chaibidilí*. Eag. Éadaoin Ní Mhuircheartaigh, Róisín Ní Ghaibhí agus Pádraig Ó Liatháin. Baile Átha Cliath: Cló Léann na Gaeilge, 2021. 71-109.
- Nic Eoin, Máirín. *An Litríocht Réigiúnach*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar, 1982.
- Nic Eoin, Máirín. 'An tÚdar, an Téacs agus an Criticeoir', *Téacs agus Comhthéacs: Gnéithe de Chritic na Gaeilge*. Eag. Máire Ní Annracháin agus Bríona Nic Dhiarmada. Corcaigh: Cló Ollscoile Chorcaí, 1998. 64-93.
- O'Brien, Conor. 'Performing POZ: Irish Theatre, HIV Stigma, and 'Post-AIDS' Identities'. *Irish University Review* (2013): 74-85.
- O'Brien, Conor. 'HIV and AIDS in Irish Theatre: Queer Masculinities, Punishment, and "Post-AIDS" Culture'. *Journal of Medical Humanities* 41 (2017): 123-136.
- Ó Broin, Brian. 'Micheál Ó Conghaile: *Cúigear Chonamara* (2003), *Jude* (2007) & *Go dTaga do Ríocht* (2008)'. *Drámaíocht na Gaeilge ón Dara Coghadh Domhanda ar Aghaidh*. Eag. Philip O'Leary agus Brian Ó Conchubhair. An Spidéal: Cló Iar-Chonnacht, 2022. 203-235.
- Ó Conchubhair, Brian. 'Introduction: The Quest for Authentic Cultural Experiences in Connemara'. *Lost in Connemara: Stories from the Irish*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 2014.
- Ó Conchubhair, Brian. 'Twisting in the Wind: Irish Language Theatre'. *The Oxford Handbook of Modern Irish Theatre*. Eag. Nicholas Grene and Chris Morash. Oxford: Oxford University Press, 2016. 251-268.
- Ó Conghaile, Micheál. *Mac an tSagairt*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 1986.
- Ó Conghaile, Micheál. *Sna Fir*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 1999.
- Ó Conghaile, Micheál. *Cúigear Chonamara*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 2003.
- Ó Conghaile, Micheál. *Jude*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 2007.
- Ó Conghaile, Micheál. *Go dTaga do Ríocht*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 2008.
- Ó Conghaile, Micheál. *Sa Teach seo Anocht*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht, 2019.
- Ó Conghaile, Micheál. *Laethanta Sona/Happy Days*. Baile Átha Cliath: Arlen House, 2021.
- O'Leary, Phillip. *An Underground Theatre: Major Playwrights in the Irish Language 1930-80*. Baile Átha Cliath: University College Dublin Press, 2017.
- Ó Searcaigh, Cathal. *The View from the Glen: Selected Prose by Cathal Ó Searcaigh*. Oxford: The Onslaught Press, 2018.
- Ó Siadhail, Pádraig agus Ó Conghaile, Micheál. 'An Fear Aniar: An Interview with Micheál Ó Conghaile.' *The Canadian Journal of Irish Studies* 31.2 (2005): 54-59.

- Ó Siadhail, Pádraig. 'Odd Man Out: Micheál Ó Conghaile and Contemporary Irish Language Queer Prose'. *The Canadian Journal of Irish Studies* 36.1 (2010): 143–161.
- Ó Tórna, Caitríona. *Cruthú na Gaeltachta 1893-1922: Samhlú agus buanú chonstráid na Gaeltachta i rith na hAthbheochana*. Baile Átha Cliath: Cois Life, 2005.
- Schweighofer, Katherine. 'Queer Life in Rural Geographies'. *Queering the Countryside: New Frontiers in Rural Queer Studies*. Eag. Mary L. Gray, Colin R. Johnson agus Brian J. Gilley. Nua-Eabhrac: New York University Press, 2016. 223–243.
- Tóibín, Colm. 'Irish Stories'. *Twisted Truths : Stories from the Irish*. Eag. Brian Ó Conchubhair agus Colm Tóibín. Indreabhán: Cló Iar-Connacht, 2011.
- Walsh, Fintan. *Queer Notions: New Plays and Performances from Ireland*. Cork: Cork University Press, 2010.